

Kada počinje povijest detektivskog romana?

O tome se mišljenja razilaze. Rasprave kruže oko triju pisaca: Ernsta Theodora Amadeusa Hoffmanna, Edgara Allana Poea i Arthura Conana Doylea. Taj je autorski trio stalna osnova kad se postavlja pitanje prioriteta. U povijesnom je pogledu smjer kretanja od romantizma do znanstvenog pozitivizma potkraj devetnaestog stoljeća. Moramo ići redom te ispitati argumente zastupnika različitih, ponekad oprečnih teza.

Neki su se teoretičari romana detekcije opredijelili za njemačkog romantičara Hoffmanna, na primjer ugledni njemački (i američki) povjesničar književnosti Richard Alewyn, čija studija *Anatomija detektivskog romana* pripada samu vrhu teoretskih razmišljanja.

Hoffmann je godine 1820. objavio novelu *Gospođica pl. Scuderi* (*Das Fräulein von Scuderi*), koja se temelji na kriminalističkim kronikama sedamnaestog stoljeća. (Pariška književnica Madeleine de Scudéry je uostalom povijesna ličnost iz doba Luja Četrnaestoga, u tom razdoblju poznata kao autorica baroknih romana.) Međutim, za slijed novelističkog zbivanja taj podatak nije važan. U središtu novelističkog zbivanja nalaze se zagonetni zločini koji su uzdrmali tadanji Pariz. Glavni je lik ugledni draguljar Cardillac, u čiju trgovinu često navraćaju bogati kupci, koji nabavljaju nakit za svoje supruge ili prijateljice. Stanovnike metropole počela je obuzimati strava kad se pročulo da se kupcima koji su noću još na ulici netko prišulja, ubije ih nožem, a nakit

otme. Kriminalistička služba suočena je s dotad neviđenim zločinima, koji su se neko vrijeme nizali. Nitko nije mogao slutiti da je ubojica sam Cardillac, koji je imao psihopatološki odnos prema svojim umjetninama. Prodaje ih radi novčanog dobitka, ali se svojih majstorskih djela ne može odreći; želi ih ponovno posjedovati, pa i po cijenu krvava nasilja. Jedne noći, međutim, jedan od kupaca mačem ubija spodobu koja ga je slijedila. Nakon draguljareve smrti klupko se raspleće. Uloga gospođice von Scuderi nije dakako usporediva s uobičajenom predodžbom o detektivu, ali njezina intuicija i njezini zaključci na temelju indicija bitno pridonose rješenju.

Drugi je autor u povijesti detektivskih problema E. A. Poe. Najpoznatija njegova kriminalistička pripovijest može najbolje poslužiti kao primjer. Zove se *Dvostruko ubojstvo u Rue Morgue* (*The Murders in the Rue Morgue*, 1841). Zbiva se također u Parizu, ali u doba nastanka novele. Riječ je o stravičnom zlodjelu na četvrtom katu kuće u toj ulici: žrtve su jedna gospođa i njezina kći, ubijene na posebno brutalan način. Poe u radnju uvodi detektiva Augustea Dupina, koji je po shvaćanju mnogih teoretičara inicijalni lik u povijesti detektivskih priča. Točno je da ga je autor opskrbio sastavnicom koja neće nestati iz repertoara književnih ubojstava. Analitička sposobnost stvaranja zaključaka na osnovi indicija postala je poslije konstantom.

U Poeovu se djelu, međutim, oštar razum sukobljava s malo vjerojatnim činom. Ne postoji zločinac, nego nagonska zvijer, orangutan koji je pobjegao iz kaveza svoga gospodara. Poznato je iz zoologije da je ta vrsta

majmuna vješta u penjanju, pa se može prihvatiti Dupinov zaključak da je ubojica životinja. Međutim, Poe nije obrazložio zašto se majmun uputio baš u taj stan i zašto je masakrirao žrtve. Uostalom, prirodoslovci nas izvještavaju o načinu života orangutana. Nisu posebno agresivni, a hrane se plodovima i lišćem. (Preneseno na današnju prehrambenu modu, oni su vegani.)

Ozbiljan je nedostatak Poeove konstrukcije što je ignorirao te spoznaje te izgubio nadzor nad svojom fantazijom. U člancima o modelima detektivskog romana upozorio sam na to da detektiv mora prema logici radnje imati ravnopravna protivnika, zločinca koji također umije kalkulirati. Razlika je u tome što jedan krije, a drugi nastoji otkriti. Smatram da se Poeova pripovijest može samo uvjetno staviti na početak niza detektivskih romana. Ili žešće rečeno: ako zažmirimo na jedno oko, ili na oba.

Zažmiriti moram i ja jer sam se u svojoj knjizi *Književno stvaralaštvo i povijest društva* (1976) dao zavesti nadrimitom o Poeovoj noveli.

Treći autor, Conan Doyle, ima jače adute. Svojim glavnim likom, privatnim detektivom Sherlockom Holmesom, stvorio je književnog junaka koji je toliko individualan da je kao opći pojam ušao u povijest osobitosti. Postao je napose simbol u razvoju prirodoznanstvene, pozitivističke svijesti. No Doyle je stvorio lik koji je utjelovljenje analitičnosti, a u isti mah mu je dao obilježja koja sprečavaju da ga zamislimo kao „čovjeka u laboratoriju“. Holmesovo je znanje tako veliko kao i njegova razumska sposobnost. Ali on je i svojevrstan umjetnik: svira violinu i malo podsjeća na Baudelairea

jer mu kokain nije stran. Treba usto imati na umu da je dio Doyleove zamisli opreka između prodornosti intelekta i slike Londona, maglovitoga i noću osvjetljena plinskim lampama. Ugođajnost je jedna od sastavnica teksta.

Danas za mene nema dvojbe o tome da povijest modernoga detektivskog romana počinje s Doyleom. Iskazao se već prvom zbirkom kratkih pripovijesti *Pustolovine Sherlocka Holmesa* (*The Adventures of Sherlock Holmes*, 1892). Može se ustvrditi da su u toj zbirci sadržana sva bitna obilježja detektivskog duha, koja vode do Agathe Christie i njezina privatnog detektiva Herculea Poirota, koji je po mnogočemu Holmesov srodnik.

Među Doyleovim romanima posebno mjesto pripada *Baskervilskom psu* (*The Hound of the Baskervilles*, 1902), u kojemu je autorova vještina pripovijedanja dosegla vrhunac. Vrlo je dojmljiv učinak opreke između detektivskog razuma i zločinački uporabljene sablasne predaje. Sve je to pojačano tajanstvenom atmosferom krajolika što je širi (realna) močvarna pokrajina Dartmoor. Tko želi produbljeno upoznati Doyleov književni svijet, ne smije zaobići to djelo.

(*Vijenac* 711, 3. lipnja 2021)